

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОДІЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНО-ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

СУБОТА МИКОЛА ВАСИЛЬОВИЧ

УДК: (338.2:338.48) +369

**ЕКОНОМІЧНЕ РЕГУЛЮВАННЯ І СОЦІАЛЬНЕ
СПРЯМУВАННЯ РОЗВИТКУ КУРОРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Спеціальність 08.00.03 – економіка та управління національним господарством

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Кам'янець-Подільський-2015

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Подільському державному аграрно-технічному університеті Міністерства освіти і науки України.

- Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
ІВАНИШИН Володимир Васильович,
Подільський державний аграрно-технічний
університет Міністерства освіти і науки України,
ректор
- Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
ВАСИЛЬЧАК Світлана Василівна,
Львівський державний університет внутрішніх справ
Міністерства внутрішніх справ України,
професор кафедри економіки та економічної безпеки
- кандидат економічних наук, доцент
МЕНДЕЛА Ірина Ярославівна,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
Міністерства освіти і науки України,
доцент кафедри готельно-ресторанної
та курортної справи.

Захист відбудеться «13» листопада 2015 р. о 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 71.831.02 у Подільському державному аграрно-технічному університеті Міністерства освіти і науки України за адресою: 32300, Хмельницька область, м. Кам'янець-Подільський, вул. Шевченка, 13, головний корпус, аудиторія 20.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Подільського державного аграрно-технічного університету Міністерства освіти і науки України за адресою: 32300, Хмельницька область, м. Кам'янець-Подільський, вул. Шевченка, 13.

Автореферат розіслано «12» жовтня 2015 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

А.В. Печенюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Україна має унікальні природно-кліматичні ресурси, які можуть використовуватися і реально використовуються в санаторно-курортній діяльності. Вказані ресурси є основою для формування конкурентоспроможного курортного продукту, який в основному представлений санаторно-курортними послугами. Санаторно-курортна діяльність має бути організована таким чином, аби задовольнити інтереси споживачів та виробників курортного продукту без погіршення рекреаційного потенціалу, з урахуванням принципів та пріоритетів сталого розвитку соціально-економічної політики.

Не дивлячись на наявність конкурентних переваг за показниками курортного потенціалу, за темпами розвитку санаторно-курортної діяльності Україна відстає від інших країн. Серед причин цього явища можемо виділити непослідовність державної курортної політики, відсутність економічних механізмів та інструментів підтримки санаторно-курортної діяльності, непривабливий інвестиційний клімат в економіці та ін.

Актуальні проблеми економічного стимулювання розвитку курортної діяльності досліджували в своїх працях провідні науковці: Бейлик О.О., Бобкова А.Г., Васильчак С.В., Ведмідь Н.І., Гайдук А.Б., Грищенко І.М., Гудзь П.В., Гулич О.І., Забуранна Л.В., Захарін С.В., Іванишин В.В., Козловська М.В., Любіцева О.О., Матвієнко А.Т., Мендела І.Я., Пахля А.І., Смаль І.В., Стафійчук В.І., Ткаченко Т.І., Фоменко Н.В. та ін. Не дивлячись на наявність значної кількості наукових праць з означеної проблематики, досі не вирішеними залишаються окремі питання удосконалення організаційно-економічного механізму реалізації курортних послуг, у тому числі через систему соціального страхування, розробки стратегічних орієнтирів розвитку курортної діяльності в Україні в контексті перспективних завдань соціально-економічної політики, економічного оцінювання наявного курортного потенціалу з урахуванням сучасних викликів, посилення соціальної спрямованості діяльності санаторно-курортної сфери національної економіки та ін. Вказане обумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах планових наукових досліджень економічного факультету Подільського державного аграрно-технічного університету за темою: “Розробка заходів з підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва на основі втілення досягнень науково-технічного прогресу, раціонального використання виробничого та трудового потенціалу, фінансових, кредитних, інвестиційних та інформаційних ресурсів, запровадження ефективного менеджменту, застосування передових досягнень в обліку та аудиті» (номер державної реєстрації 0110U005064)”, в ході виконання якої дисертантом розроблено стратегічні орієнтири розвитку курортної діяльності в Україні в контексті перспективних завдань соціально-економічної політики.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є узагальнення теоретико-методичних основ і розробка науково-практичних

рекомендацій з проблем економічного регулювання та посилення соціального спрямування розвитку курортної діяльності в умовах сучасних трансформацій.

Для досягнення мети було поставлено та вирішено наступні завдання:

- узагальнити методичні рекомендації щодо посилення державного впливу на розвиток курортів і курортної діяльності;
- обґрунтувати наукові підходи до застосування програмно-цільового методу регулювання курортної діяльності;
- розвинути організаційно-економічний механізм регулювання курортної діяльності;
- визначити методичні підходи до організації функціонування інституцій соціального страхування;
- удосконалити наукові положення про специфічні особливості курортної послуги як основного продукту курортної діяльності;
- окреслити основні підходи до організації курортної діяльності як особливого виду соціально-економічної діяльності;
- обґрунтувати організаційні засади систематизації інструментів державного регулювання розвитку курортної діяльності;
- розробити соціально-маркетингову схему побудови базових сегментів споживачів санаторно-курортних послуг;

Об'єктом дослідження є процес економічного регулювання курортної діяльності.

Предметом дослідження є теоретико-методичні та науково-практичні основи економічного регулювання та соціального спрямування курортної діяльності в Україні в умовах сучасних трансформацій.

Методи дослідження. Теоретико-методичною основою дисертаційного дослідження стали положення сучасної економічної науки з економічного управління національним господарством, регулювання розвитку національного господарства та видів економічної діяльності, організації курортної діяльності, програмно-цільового планування. Під час виконання дисертаційного дослідження використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи і прийоми пізнання економічних явищ і процесів. Метод абстрагування застосовувався для виявлення та ідентифікації значимих тенденцій економічних процесів через залишення поза увагою випадкових явищ. Метод індукції використовувався для здійснення формально-логічних узагальнень, що уможлиблює формулювання загального висновку на основі аналізу окремих фактів та явищ. Метод дедукції використовувався для одержання проміжних (часткових) висновків на основі аналізу характеру загального процесу. Метод порівняльного аналізу використовувався при зіставленні тенденцій розвитку санаторно-курортного комплексу України та інших країн. Методи економічного аналізу застосовувались при виявленні тенденцій та закономірностей розвитку курортної діяльності з урахуванням ключових економічних трансформацій. Метод узагальнень експертних думок використовувався для осмислення та тлумачення результатів опитувань експертів і практиків з проблем побудови механізмів управління розвитком санаторно-курортного комплексу.

Інформаційною базою дисертаційного дослідження слугували: офіційні дані Державної служби статистики України; результати наукових досліджень з проблематики регулювання розвитку санаторно-курортного комплексу, що оприлюднені у наукових виданнях; законодавчі та інші нормативно-правові акти з питань розвитку санаторно-курортного комплексу, регулювання курортної діяльності, а також у сфері захисту прав та інтересів учасників ринку курортних послуг; повідомлення засобів масової інформації; результати емпіричних досліджень, ресурси Інтернет.

Наукова новизна. У результаті проведеного дослідження сформульовано наукові положення, які є новими або містять елементи наукової новизни:

вперше:

- обґрунтовано організаційні засади систематизації інструментів державного регулювання розвитку курортної діяльності за ознакою суб'єктного впливу: інструменти, що впливають на формування попиту на курортні послуги (регулювання економічної активності споживачів); інструменти, що впливають на формування пропозиції на курортні послуги (регулювання економічної активності виробників); заходи регулювання загального та спеціального характеру, що пов'язані з підтримкою підприємництва, у тому числі у сфері курортного бізнесу, а також дбайливим використанням рекреаційних ресурсів та необхідністю їхнього збереження для майбутніх поколінь;

- розроблено соціально-маркетингову схему побудови базових сегментів споживачів санаторно-курортних послуг, за допомогою якої при дослідженні внутрішнього маркетингового середовища можна створювати програми розвитку санаторно-курортних закладів, розробляти рекламні заходи саме для тих категорій споживачів, в яких зацікавлене підприємство;

удосконалено:

- основні підходи до організації курортної діяльності як особливого виду соціально-економічної діяльності, яка генерує економічні, соціальні, екологічні ефекти, що на відміну від існуючих положень враховують соціально-економічну, лікувальну та природну (екологічну) складові курортної (санаторно-курортної) послуги;

- наукові положення про специфічні особливості курортної послуги як основного продукту курортної діяльності, що дозволило сформулювати рекомендації для проектування методичних підходів економічного оцінювання курортних ресурсів, а також внести пропозиції щодо посилення соціальної спрямованості курортної діяльності;

- методичні підходи до організації функціонування інституцій соціального страхування, які значною мірою впливають на формування платоспроможного попиту на курортні (санаторно-курортні) послуги, що передбачає доцільність впровадження в діяльність Фондів соціального страхування сучасних управлінських технологій на основі імплементації кращих міжнародних стандартів і матиме позитивний соціальний ефект у вигляді зниження захворюваності соціально вразливих груп населення, пришвидшення відновлення працездатності працюючих громадян, поліпшення показників відновлювального (реабілітаційного) лікування;

дістали подальшого розвитку:

- наукові основи організаційно-економічного механізму регулювання курортної діяльності, який на відміну від існуючих положень розглядається як складова системи економічних відносин, що визначає загальний порядок провадження курортної діяльності на основі застосування (виконання) певних правил, приписів, процедур з метою досягнення пріоритетів та завдань державної політики у сфері розвитку курортів;

- наукові підходи до застосування програмно-цільового методу регулювання курортної діяльності, що дасть змогу сформулювати пропозиції щодо доцільності подальшого впровадження та розробки Державної цільової програми розвитку курортів із встановленням відповідних критеріїв економічної та соціальної результативності, а також розробити перелік невідкладних заходів, які мають бути реалізовані в рамках виконання вказаної програми;

- методичні рекомендації щодо посилення державного впливу на розвиток курортів і курортної діяльності, у тому числі шляхом подальшої детінізації курортної діяльності, запровадження автоматизованих технологій моніторингу діяльності курортних операторів та управління курортами, посилення контролю за дотриманням курортними операторами вимог законодавства про ціноутворення та охорону здоров'я, посилення соціальної спрямованості реформування санаторно-курортної сфери.

Практичне значення одержаних результатів. Наукові результати дисертаційної роботи мають практичну значущість, яка полягає у тому, що теоретико - методичні основи дослідження доведені до рівня конкретних практичних рекомендацій щодо формування та реалізації державної економічної політики розвитку санаторно-курортного комплексу, регулювання курортної діяльності, а також у сфері захисту прав та інтересів учасників ринку курортних послуг.

Окремі результати дослідження використані: Комітетом Верховної Ради України з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму (довідка №180 від 03.08.2015) – під час проведення законопроектних робіт при доопрацюванні законодавчих актів з питань туризму і курортів, Науково-дослідним інститутом економічного розвитку (довідка № 343-12 від 15.05.2014 р.) – під час підготовки наукової доповіді «Реформування державної політики розвитку туризму і курортів», яку направлено до використання Верховній Раді України, ПрАТ “Укрпрофоздоровниця” (довідка №03-06/705 від 03.08.2015 р.) – надано пропозиції щодо удосконалення процедур закупівлі санаторно-курортних послуг за рахунок коштів фондів соціального страхування, а також з проблем підвищення ефективності управління дочірніми підприємствами, ДП «Клінічний санаторій «Хмільник» (довідка №02-15/348 від 28.07.2015 р.) – надано пропозиції щодо підвищення економічної та соціальної ефективності діяльності з урахуванням наявного курортного потенціалу, Подільським державним аграрно-технічним університетом (довідка №75-14а-562 від 09.10.2015 р.) – розроблено пропозиції з удосконалення методичного забезпечення викладання економічних дисциплін.

Апробація результатів дисертації. Основні науково-методичні та прикладні результати, що отримані в ході проведеного дослідження,

доповідалися та отримали схвальні відгуки на міжнародних науково-практичних конференціях: “Умови економічного зростання в країнах з ринковою економікою” (м. Переяслав-Хмельницький, 2013 р.), «Економічний розвиток: теорія, методологія, управління» (м. Київ, 2013 р.), «Наукові розробки, передові технології, інновації» (м. Київ, 2014 р.) «Економічний розвиток АПК в умовах глобалізації: стан проблеми та перспективи» (м. Кам’янець-Подільський, 2014 р.), «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит в управлінні економічними процесами: історія, сучасність, перспективи» (м. Кам’янець-Подільський, 2014 р.), «Підсумки науково-дослідної роботи викладачів, науковців та аспірантів університету за 2014 рік» (м. Кам’янець-Подільський, 2014 р).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові положення, що виносяться на захист, отримані автором особисто і є його науковим доробком. У випадку цитування наукових положень, сформульованих іншими науковцями, в дисертації подані відповідні посилання.

Публікації. Основні положення дисертації опубліковано у 6 наукових праць, у тому числі 1 наукова праця у колективній монографії, 2 наукові праці в іноземних наукових виданнях. Загальний обсяг публікацій, що належить особисто автору, складає 2,9 д.а.

Структура та обсяг роботи. Дисертаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, додатків, списку використаних джерел; робота містить 10 рисунків, 16 таблиць. Загальний обсяг роботи становить 243 сторінок; основний зміст дисертації викладено на 216 сторінках комп’ютерного тексту. Робота містить додатки на 9 сторінках. Список використаних джерел складається з 188 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У **вступі** дано загальну характеристику дисертаційної роботи, обґрунтовано вибір теми та її актуальність, визначено мету, завдання, об’єкт, предмет та методи дослідження, наведено наукову новизну і практичне значення проведеного дослідження, наведено дані щодо апробації одержаних результатів та їх оприлюднення у наукових виданнях.

У першому розділі «**Теоретико-методичні основи регулювання розвитку курортної діяльності**» подано характеристику курортної діяльності як об’єкта економічного дослідження, її функції, визначено суть та специфічні особливості курортної послуги як продукту курортної діяльності, досліджено теоретично-методичні основи організаційно-економічного механізму регулювання розвитку курортної діяльності, виявлені його перспективні інструменти.

На основі дослідження теоретичних засад доведено, що курортна діяльність – це сукупність усіх видів розумової діяльності з організації та здійснення профілактики, лікування захворювань, реабілітації хворих на основі використання природних лікувальних ресурсів, включаючи вивчення властивостей цих ресурсів, формування та реалізацію стратегій розвитку курортів, управління курортами, організацію курортної справи, будівництво

курортної інфраструктури, забезпечення надання курортних та супутніх послуг, експлуатацію природних лікувальних ресурсів тощо. Виділено три ключові функції курортної діяльності: медико-біологічну, яка полягає в санаторно-курортному лікуванні й оздоровленні споживачів курортних послуг, соціально-культурну, що надає можливості задоволення їх культурних потреб та економічну, зокрема відновлення працездатності споживачів, забезпечення раціонального використання природних ресурсів, збільшення податкових надходжень до бюджетів різних рівнів (рис. 1.)

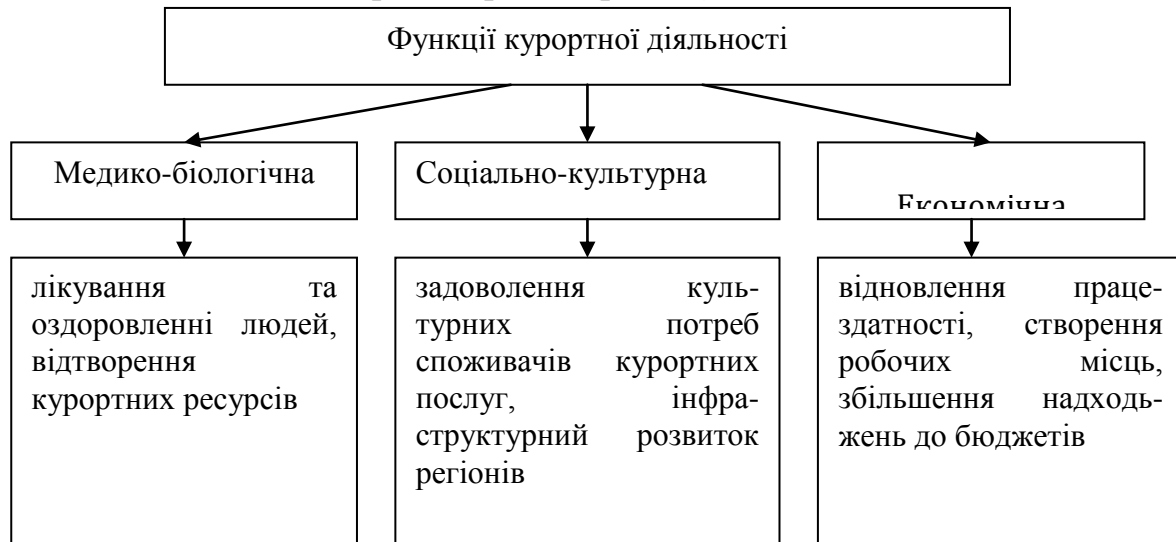

Рис. 1. Схема функцій курортної діяльності *

*Розроблено автором.

Визначено суть курортної послуги як специфічного виду послуги, що надають суб'єкти курортної діяльності та яка передбачає здійснення впливу на споживача певної сукупності лікувальних природних факторів з лікувальною або оздоровчою метою відповідно до медичних показань. Курортна послуга, як вид економічного блага, вирізняється особливостями, зокрема її виробництво можливо лише на певній території – курорті, який має лікувальні природні фактори, що здатні позитивно вплинути на стан здоров'я людини при наявності в споживача медичних показань (або принаймні відсутність медичних протипоказань) та індивідуальному її споживанні, залежно від стану здоров'я, віку, статі та інших особливостей.

Доведено необхідність регулювання курортної діяльності, яке в дослідженні обґрунтовано як вплив компетентних органів державної влади та управління на економічну поведінку суб'єктів курортної діяльності з метою досягнення пріоритетів та завдань державної політики у сфері розвитку курортів. Економічне регулювання курортного (санаторно-курортного) бізнесу, ґрунтуючись на стратегії і тактиці курортної політики, зводиться до встановлення певних правил, приписів, норм і стандартів, які прямо або опосередковано впливають на параметри діяльності курортних закладів. Система економічних відносин в процесі курортної діяльності формується на основі організаційно-економічного механізму її регулювання, який визначається як організаційні заходи, економічні методи, що забезпечують

загальний порядок провадження курортної діяльності з метою досягнення пріоритетів та завдань державної політики у сфері розвитку курортів.

Розвиток курортної діяльності може регулюватися на різних рівнях: глобальному (міжнародному), національному, регіональному, локальному (місцевому). Важливим аспектом управління курортною діяльністю з точки зору раціонального використання рекреаційних ресурсів є забезпечення при їх використанні позитивних економічних наслідків, зокрема податкових надходжень, зростання суспільної продуктивності праці та підвищення рівня життя громадян, одержання прибутку суб'єктами санаторно-курортної діяльності, якісний відпочинок та зміцнення здоров'я споживачів.

Як доведено, інструментами регулювання курортної діяльності є конкретні способи впливу держави на курортну діяльність (діяльність курортних закладів) задля підтримки та збалансованості розвитку курортної сфери з урахуванням інтересів держави, суспільства, бізнесу і споживачів. Враховуючи механізми функціонування ринку курортних послуг, основні інструменти державного регулювання розвитку курортної діяльності умовно поділено на три великі групи: інструменти, що впливають на формування попиту на курортні послуги (регулювання економічної активності споживачів), зокрема державний маркетинг національного курортного продукту, регулювання цін на курортні послуги, формальні обмеження діяльності підприємств курортного бізнесу, вжиття заходів для полегшення доступу споживачів до курортних послуг; інструменти, що впливають на формування пропозиції на курортні послуги (регулювання економічної активності виробників), до яких віднесено планування та регулювання розвитку курортів з урахуванням наявних обмежень природно-рекреаційного потенціалу, підвищення контролю за цільовим використанням природних ресурсів, розташованих в межах курортних територій, включаючи землю; регулювання оподаткування надавачів курортних послуг, стимулювання інвестицій у їх розвиток та облаштування та заходи регулювання загального та спеціального характеру, що пов'язані з підтримкою підприємництва, у тому числі у сфері курортного бізнесу, а також дбайливим використанням рекреаційних ресурсів та необхідністю їхнього збереження для майбутніх поколінь.

У другому розділі **“Соціально-економічна результативність діяльності санаторно-курортного комплексу України”** проведена економічна оцінка курортних ресурсів України, проаналізовано соціально-економічну результативність та ефективність санаторно-курортної діяльності в Україні, визначено стан економічного регулювання розвитку санаторно-курортного комплексу.

В Україні функціонує більше 100 курортів та курортних територій, де санаторно-курортні заклади відкрито у всіх регіонах. Більша частина санаторно-курортних закладів України зосереджена в Криму, Одеській, Львівській та Закарпатській областях. У Донецькій та Дніпропетровській областях сконцентрована найбільша кількість населення, тобто, потенціальних споживачів курортних послуг. Таким чином, на регіональному рівні мотиви для розвитку санаторно-курортної діяльності можуть бути принципово різними.

Для одних регіонів – це унікальні фактори формування пропозиції санаторно-курортних послуг, для інших – фактори формування стійкого їх попиту.

Дослідження тенденцій розвитку санаторно-курортного комплексу України засвідчує, що як кількість санаторно-курортних закладів (у т.ч. санаторіїв та санаторіїв-профілакторіїв) скорочується, так і кількість оздоровлених (споживачів курортних послуг) зменшується. Таке явище є результатом зменшення місткості ліжкового фонду санаторно-курортних закладів, ліквідацією закладів із невеликим потенціалом, а також зменшенням середньої тривалості оздоровлення (раніше оздоровлення тривало, як правило, не менше 21 доби, а нині ці терміни скоротилися у середньому до 12 діб).

Встановлено, що починаючи з 2008 р. кількість покупців на ринку санаторно-курортних та оздоровчих послуг України за досліджуваний період зменшилось майже вдвічі, а відвідувачів пансіонатів та будинків відпочинку майже в п'ятеро. Така динаміка є наслідком негативних тенденцій, основні із яких – зменшення платоспроможного попиту внаслідок падіння реальних доходів населення в умовах фінансово-економічної кризи, а також стрімке зростання пропозицій, які формуються іноземними виробниками (надавачами) послуг, тобто розширення можливостей споживання санаторно-курортних та оздоровчих послуг за кордоном. На основі даних кількості санаторно-курортних і оздоровчих закладів і чисельності оздоровлених у таких закладах розраховано середній рівень їх завантаження, який в динаміці за досліджуваний період має тенденцію до зниження (табл. 1). Найбільше завантаження мали санаторії (у середньому 2,204 тис. осіб припадало на один заклад в 2014 році), оскільки більшість санаторіїв, як правило, мають велику кількість ліжко-місць (від 100 і більше) та приймають відпочивальників (тобто, надають послуги) цілорічно або не менше як 8 місяців на рік.

Таблиця 1

Середній рівень завантаження санаторно-курортних та оздоровчих закладів України (тис. осіб на один заклад)*

Типи закладів	Роки						Відношення 2014р до 2010р, %
	1995	2000	2005	2010	2012	2014	
Усього	1,028	0,862	1,007	0,992	0,976	0,835	84,2
У тому числі:							
Санаторії	2,501	2,302	2,793	2,627	2,821	2,204	83,9
Пансіонати з лікуванням	1,645	1,652	2,186	2,148	1,800	1,063	49,5
Санаторії-профілакторії	0,988	0,726	0,838	0,846	0,861	0,847	100,1
Будинки відпочинку, пансіонати	1,465	1,037	1,199	1,165	1,160	1,079	92,6
Бази відпочинку	0,631	0,521	0,577	0,578	0,524	0,532	88,4
Заклади 1-2 денного перебування	0,378	0,387	0,421	0,379	0,428	0,333	87,9

*Розраховано автором за даними Державної служби статистики України

Окрім того, тут було збережено порядок реабілітації та лікування хворих за рахунок коштів фонду соціального страхування, що в свою чергу вплинуло

на рівень завантаження. Найменший рівень середньорічної завантаженості мали бази відпочинку та заклади 1-2 денного перебування.

Як впливає із дослідження, основним економічним суб'єктом ринку санаторно-курортних та оздоровчих послуг є санаторії, оскільки переважна їхня кількість працює цілорічно, використовуючи та зберігаючи курортні, рекреаційні ресурси. Крім того, сектор санаторіїв, маючи біля 16% від загальної кількості закладів, забезпечує виробництво майже 70% економічних благ (курортних продуктів). Аналіз основних економічних результатів діяльності закладів санаторно-курортного господарства за підсумком 2014 року свідчить про ефективність їх діяльності, де санаторними закладами було надано послуг на суму 2177118 тис. грн. та одержано 244783 тис. грн. чистого доходу, що становить 98% в сумі доходу всіх санаторно-курортних закладів (табл. 2).

Таблиця 2

Основні економічні результати діяльності закладів санаторно-курортного господарства (за підсумком 2014 року)

Тип закладу	Кількість закладів	Середньо-облікова кількість працівників	Доходи від наданих послуг, тис. грн.	Операційні витрати, тис. грн.	Чистий дохід, тис. грн.
Усього:	1928	51774	3174075,6	2924379,2	249696,4
Санаторії	304	36558	2353849,0	2119521,7	234327,3
Пансіонати з лікуванням	16	692	40665,9	38812,0	1853,9
Санаторії-профілакторії	118	4163	169956,6	198918,1	-28961,5
Пансіонати відпочинку	90	1664	96702,5	95387,9	1314,6
Бази відпочинку	1388	8651	512575,9	471398,0	41177,9
У закладах 1-2 денного перебування	12	46	325,7	341,5	-15,8

Складено за даними Державного комітету статистики України [141].

Соціально-політична ситуація в державі призвела до падіння попиту на путівки за власний рахунок не тільки в період міжсезоння, а навіть в період розпаду курортного сезону. Розвиток курортів та курортних територій в Україні відбувається в умовах впливу деструктивних тенденцій, що пов'язано з об'єктивними (економічна криза, недостатність інвестицій) та суб'єктивними (корупція, недосконалість законодавства) причинами. У сучасних соціально-економічних умовах виникає необхідність вжиття заходів із стимулювання розвитку курортів. Таке стимулювання має базуватися на застосуванні інноваційних підходів до розробки та впровадження відповідних управлінських рішень.

У роки незалежності запроваджено нові організаційно-економічні механізми розвитку курортів та курортної діяльності, що пов'язані з можливостями притоку приватного капіталу, встановленням сумлінної конкуренції між виробниками (надавачами) курортних послуг, впровадження передових технологічних рішень, диверсифікацією курортного продукту. Проте, як засвідчують результати дослідження, не відповідають сучасним стандартам асортимент та якість курортних послуг, що їх надають більшість санаторно-курортних закладів. Внаслідок відсутності капітальних інвестицій

збільшився фізичний та моральний знос лікувального обладнання, що використовується санаторно-курортними закладами. Забезпечення курортів транспортною та комунальною інфраструктурою залишається незадовільним.

Відтак, розвиток санаторно-курортної діяльності в Україні потребує державної підтримки, у першу чергу з використанням організаційно-економічних інструментів, оскільки у вказаному виді діяльності використовуються особливо цінні природні ресурси, що мають важливе значення в контексті сталого розвитку. Як з'ясовано, держава може здійснювати вплив на розвиток сфери курортів через управління потенційним попитом та пропозицією з визначеним рівнем якості ринкових санаторно-курортних послуг.

Для управління пропозицією на ринку курортних послуг запропоновано використати маркетингові інструменти (організація виставок, розповсюдження інформації, підтримка веб-ресурсів, видання друкованої продукції), зокрема організація інноваційного маркетингу національного курортного продукту, регулювання цін (встановлення регульованих цін та тарифів, а також ставок екологічного оподаткування), обмеження доступу, яке передбачає ухвалення управлінських рішень щодо ліцензування, сертифікації, стандартизації, акредитації тощо з метою забезпечення належної якості курортних продуктів, що представлені на ринку курортних послуг.

З метою стимулювання попиту на ринку санаторно-курортних послуг виокремлено використання таких інструментів регулювання, як формування державного замовлення на санаторно-курортні послуги, у тому числі шляхом придбання санаторно-курортних продуктів (путівок) для подальшого розповсюдження серед малозабезпечених верств населення, які потребують відповідного лікування та оздоровлення, розробку правових умов функціонування механізмів соціального страхування наслідок яких уможлиблюється отримання споживачами якісних санаторно-курортних послуг з частковим покриттям їхньої вартості за рахунок коштів фондів соціального страхування

Визначено, одним із інструментів впливу держави на розвиток курортних територій, курортної діяльності та ринку курортних послуг повинно стати державне інвестування, у тому числі капітальне інвестування, спрямоване на створення об'єктів курортної інфраструктури.

У третьому розділі **“Пріоритетні напрями економічного регулювання та розвитку курортної діяльності в Україні”** подано напрями імплементації в країні міжнародного досвіду державної підтримки курортної діяльності, обґрунтовано напрями удосконалення організаційно-економічного механізму реалізації курортних послуг через систему соціального страхування, визначено стратегічні орієнтири розвитку курортної діяльності в Україні в контексті перспективних завдань соціально-економічної політики.

На основі узагальнення міжнародного досвіду державної підтримки курортної діяльності виділено перспективні напрями його використання в Україні. До них віднесено створення особливих (привабливих) економіко-правових умов провадження господарської діяльності, у першу чергу в частині залучення інвестицій та підтримки процесу впровадження інноваційних

технологій, використання методології програмно-цільового управління, зі спрямуванням бюджетних ресурсів на реалізацію відповідних заходів, стимулювання диверсифікації курортного продукту, у тому числі в частині розробки та просування нових лікувально-оздоровчих програм (у тому числі у преміум-сегменті), а також розвиток технологічної бази курортної діяльності, запровадження механізмів надання прямої бюджетної підтримки курортним операторам, які націлені на надання курортних послуг за спеціальними програмами для інвалідів, людей похилого віку, а також пільгових категорій громадян, організація некомерційного маркетингового просування національного курортного продукту на міжнародному ринку (із використанням можливостей державного апарату), запровадження правил про регулярне оприлюднення переліку санаторно-курортних закладів, які успішно пройшли ліцензування та акредитацію (як в цілому, так і за окремими видами послуг).

Визначено, що у затвердженій урядом Концепції Державної цільової програми розвитку туризму та курортів на період до 2022 року недостатню увагу приділено застосуванню сучасних економічних інструментів розвитку курортів та курортних територій. У запропонованій меті програми не враховано економічний зміст понять «курорт», «курортна територія», «курортна діяльність», «курортне господарство», «курортні послуги», «курортний ринок». Визначені авторами Концепції варіанти розв'язання проблемних питань в сфері курортної діяльності є декларативними і не ґрунтуються на вимогах законодавчих та інших нормативно-правових актів. У Концепції вказано очікувані результати виконання Державної цільової програми розвитку туризму та курортів на період до 2022 року, серед яких не наведено жодного, який стосувався б сфери курортів (курортних територій) та курортного господарства.

Обґрунтовано, що державна підтримка розвитку курортів та курортної діяльності, враховуючи особливості об'єкта регулювання (природна, економічна, лікувальна сфери), може здійснюватися на основі програмно-цільового методу управління, який передбачає розробку Державної цільової комплексної програми зі встановленням відповідних критеріїв результативності. Така програма передбачає використання заходів, спрямованих на адаптацію курортної сфери України до наявних викликів зовнішнього та внутрішнього середовища, забезпечення гармонійного розвитку курортів на основі врахування інтересів різних суб'єктів, а також спрямованих на раціональне використання, збереження та примноження національного курортного потенціалу.

В процесі дослідження доведено важливу роль системи соціального страхування України у формуванні попиту на курортні послуги. До системи послуг обов'язкового соціального страхування, що уможливають отримання санаторно-курортного та відновлювального лікування, входить соціальне страхування від тимчасової втрати працездатності та соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві. Відзначено, що сегмент застрахованих осіб у структурі споживачів курортних послуг є доволі значним. На придбання санаторно-курортних путівок за рахунок Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності в 2013 р. було спрямовано 1,7 млрд. грн., що дало змогу використати (реалізувати) 257,5 тис. путівок. Окрім того, в 2013

році кількість використаних путівок та кількість застрахованих осіб, які отримали санаторно-курортні послуги за рахунок Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, приблизно у три рази перевищувала відповідні показники за 2011 рік, що свідчить про позитивну динаміку. Проте наявна практика реалізації курортних послуг застрахованим особам містила певні недоліки. Зокрема чинний порядок фактично стимулював виробництво «дешевих» (а відтак – і недостатньо ефективних для здоров'я людини) послуг, мала місце відсутність прозорості та справедливості у розподілі путівок на санаторно-курортне лікування, були наявні випадки відсутності попиту на санаторно-курортні путівки у «низький» сезон (тобто, фактично послуги закуплені, але споживачів цих послуг не знайдено), наявність застрахованих осіб (працівників), які категорично відмовлялися споживати санаторно-курортні послуги, але все одно були змушені робити відповідні відрахування (самостійно або через агента).

З метою підвищення ефективності регулювання розвитку курортів (курортних територій) та курортного господарства, обґрунтовано пропозиції з питань удосконалення механізму реалізації курортних послуг застрахованим особам, який відіграватиме важливу роль стимулятора попиту на курортному ринку, та виступатиме важливим джерелом стійкого розвитку курортів (курортних територій) та курортного господарства. У вирішенні даних питань важлива роль відведена державній підтримці стимулювання платоспроможного попиту на санаторно-курортні послуги (як з боку корпоративного сектору, так і з боку індивідуальних споживачів) в напрямі удосконалення роботи фондів соціального страхування та збільшення обсягів фінансового ресурсу, що спрямовується на закупівлю путівок на санаторно-курортне та відновлювальне лікування за рахунок коштів фондів соціального страхування. З цією метою обґрунтовано низку заходів, спрямованих на підвищення ефективності діяльності фондів соціального страхування в частині удосконалення механізму задоволення платоспроможного попиту на санаторно-курортні послуги з боку застрахованих осіб.

На основі проведеного соціологічного опитування споживачів санаторно-курортної послуги (респондентів) побудовано схему базових сегментів споживачів санаторно-курортної послуги, яка включає в себе основні соціально-економічні, гендерні та географічні критерії дослідження даного явища (рис. 2). Використання розробленої схеми дасть змогу менеджерам та маркетологам чітко визначити споживача саме тієї послуги, яку вони виробляють. За допомогою визначеної схеми дослідження маркетингового середовища можна буде створювати програми розвитку санаторно-курортних закладів, розробляти рекламні заходи саме для тих категорій споживачів, в яких зацікавлене підприємство. Також дана схема дасть змогу санаторно-курортним закладам приймати участь в різних соціальних програмах: для інвалідів, пенсіонерів, соціально незахищених верств населення, а також, як нині є актуальним, для громадян, що приймали участь в бойових діях.

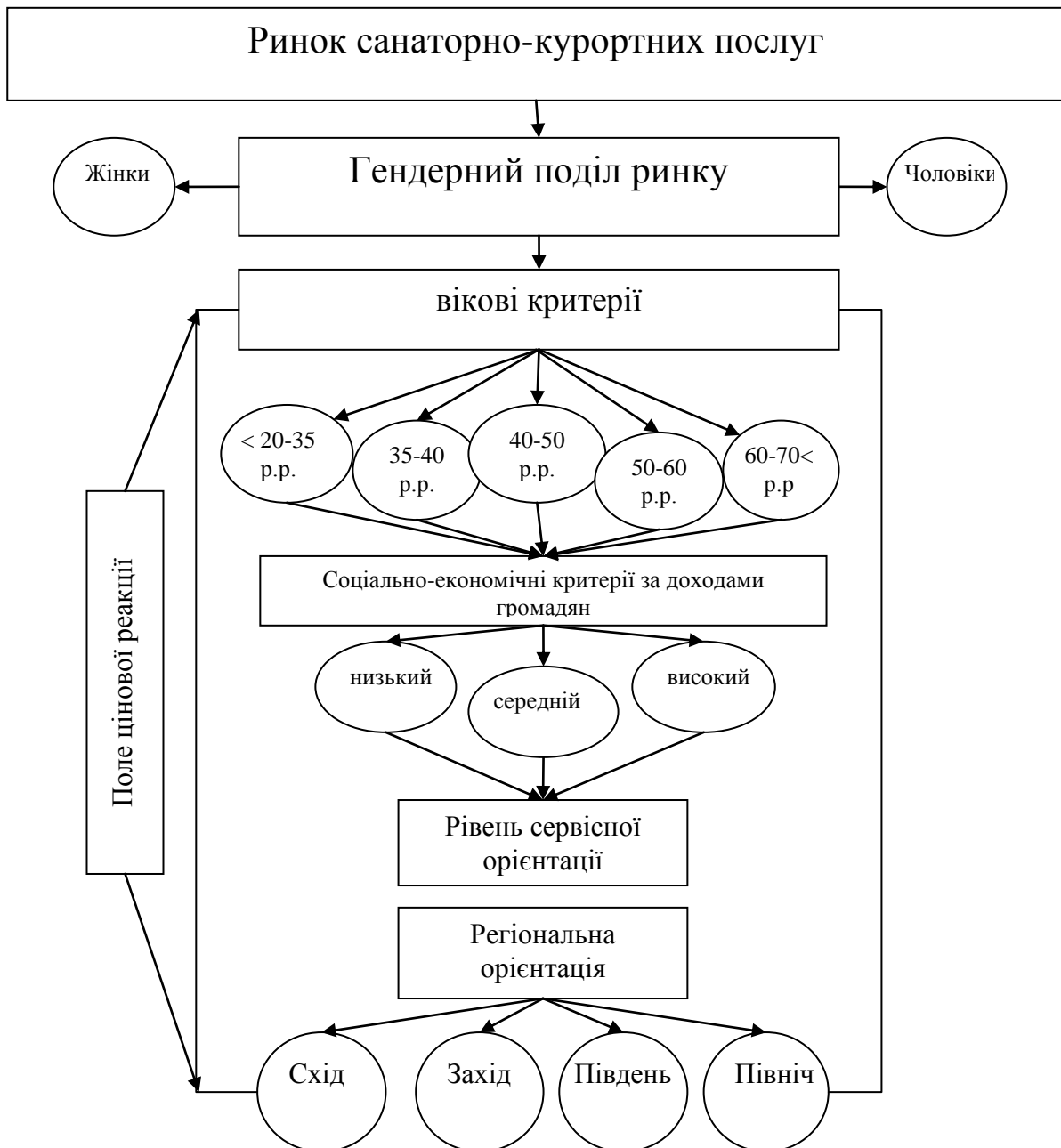

Рис. 2. Соціально-маркетингова схема побудови базових сегментів споживачів санаторно-курортних послуг*

*Розроблено автором.

В контексті перспективних завдань соціально-економічної політики визначено стратегічні орієнтири розвитку курортної діяльності в Україні. До них віднесено оптимізацію структури та режиму функціонування курортно-рекреаційних комплексів, у першу чергу на курортах державного значення, удосконалення структури управління у сфері курортів та курортної діяльності, створення привабливого інвестиційного клімату, забезпечення умов для охорони та раціонального використання природно-лікувальних та курортних ресурсів. З метою їх досягнення розроблено та запропоновано заходи, такі, як: запровадження механізму стимулювання платоспроможного попиту на

санаторно-курортні послуги; запровадження механізмів надання нормативно-правової, методичної, організаційної та інформаційної підтримки акредитованим курортним операторам та іншим суб'єктам підприємництва, що надають курортні послуги; запровадження регулярного аналітичного моніторингу економічної діяльності курортів та курортних операторів, розробка за його результатами заходів щодо підвищення ефективності роботи на ринку курортних послуг та посилення контролю за їх діяльністю; формування на рівні областей органів управління курортною діяльністю (приміром, секторів з питань курортної діяльності при обласних державних адміністраціях), діяльність яких має бути спрямована в першу чергу на встановлення цивілізованих відносин на ринку курортних послуг, недопущення порушень прав та інтересів учасників цього ринку; розгляд питання про доцільність створення Державних курортних адміністрацій на курортах державного значення, які мають виконувати в першу чергу інформаційно-роз'яснювальні, маркетингово-презентаційні, виставкові, прогнозно-аналітичні та наглядові функції; розгляд питання про створення Національної ради з питань курортів при Кабінеті Міністрів України, до складу якої доцільно включати представників держави, місцевих органів, Фондів соціального страхування, курортних операторів, а також представників громадських організацій, у тому числі організацій із захисту прав споживачі; стимулювання розвитку матеріально-технічної та технологічної бази курортів та рекреаційної сфери, у тому числі через відновлення бюджетного фінансування інноваційних проектів з модернізації з доведенням до рівня світових стандартів матеріально-технічної бази курортів, а також створення належних економіко-правових умов для залучення іноземних і вітчизняних інвестиційних та кредитних коштів на реалізацію інноваційних проектів, спрямованих у розвиток матеріально-технічної бази курортної галузі; поширення практики застосування міжнародних (інноваційних за змістом) стандартів у сфері курортного господарства, у тому числі шляхом: забезпечення гармонізованих із структурами ЄС процедур щодо контролю якості, сертифікації послуг, забезпечення безпеки та гарантування прав споживачів курортних послуг.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі узагальнено теоретико-методичні основи і розроблено науково-практичні рекомендації з проблем економічного регулювання курортної діяльності з урахуванням пріоритетів соціально-економічної політики, посилення соціальної спрямованості функціонування санаторно-курортного комплексу.

Проведене дослідження дало змогу зробити наступні висновки, пропозиції та рекомендації:

1. Передумовою для організації курортної діяльності в Україні є наявність унікальних (специфічних) курортних ресурсів. Як доводять дослідження, курортна (санаторно-курортна) діяльність є відносно самостійним видом економічної діяльності, що спрямована на виробництво та надання послуг громадянам із лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань

шляхом науково обґрунтованого використання природних лікувальних ресурсів, предметом якої є територіальна організація курортного господарства. Курортна діяльність виконує три ключові функції: медико-біологічну, яка полягає в санаторно-курортному лікуванні й оздоровленні споживачів курортних послуг, соціально-культурну та економічну (відновлення працездатності споживачів, забезпечення раціонального використання природних ресурсів, збільшення податкових надходжень до бюджетів різних рівнів).

2. Встановлено, курортні послуги надаються у сфері особистого споживання і належать до категорії соціально-культурних та оздоровчих послуг, зміст яких полягає у збереженні та примноженні фізичного здоров'я споживачів, покращенні її психоемоційного стану, утвердженні здорового способу життя. Курортна послуга, як вид економічного блага, наділена певними особливостями, має нематеріальний характер, її виробництво і споживання невіддільне, нездатність до зберігання та транспортування, мінливість. Виокремлення специфічних особливостей курортної послуги, таких як її виробництво можливо лише на певній території – курорті, споживання можливо, якщо споживач має для цього певні медичні показання (або принаймні відсутність медичних протипоказань), індивідуальність споживання, залежно від стану здоров'я, віку, статі та інших особливостей споживача, дозволило сформулювати рекомендації для проектування методичних підходів економічного оцінювання курортних ресурсів, а також внести пропозиції щодо посилення соціальної спрямованості курортної діяльності.

3. Визначено, що регулювання курортної діяльності – це вплив компетентних органів державної влади та управління на економічну поведінку суб'єктів курортної діяльності з метою досягнення пріоритетів та завдань державної соціально-економічної політики у сфері розвитку курортів. Основою економічного регулювання курортного (санаторно-курортного) бізнесу, ґрунтуючись на стратегії і тактиці курортної політики, є організаційно-економічний механізм, який зводиться до встановлення певних методів, правил, приписів, норм і стандартів, які прямо або опосередковано впливають на параметри діяльності курортних закладів і є складовою системи економічних відносин, що визначає загальний порядок провадження курортної діяльності з метою досягнення пріоритетів та завдань державної політики у сфері розвитку курортів.

4. На основі дослідження систематизовано інструменти регулювання курортної діяльності, як конкретного способу впливу держави задля підтримки та збалансованості розвитку курортної сфери з урахуванням інтересів держави, суспільства, бізнесу і споживачів. Зокрема виділено інструменти регулювання економічної активності споживачів; інструменти регулювання економічної активності виробників та заходи регулювання загального та спеціального характеру, що пов'язані з підтримкою підприємництва у сфері курортного бізнесу, а також дбайливим використанням рекреаційних ресурсів та необхідністю їхнього збереження для майбутніх поколінь, методика використання яких дозволить покращити функціонування організаційно-економічних механізмів реалізації державної політики у сфері курортів та

санаторно-курортної діяльності, координацію та взаємодію між органами державної влади і місцевого самоврядування з питань розвитку курортних територій, управління курортними ресурсами країни, покращити нормативно-правове, інформаційно-аналітичне та методичне забезпечення їх діяльності, інституційні умови для залучення системних інвестицій, передових інновацій, новітніх технологій у розвиток санаторно-курортного бізнесу.

5. На основі дослідження міжнародного досвіду та імплементації кращих міжнародних стандартів удосконалено методичні підходи до організації функціонування інституцій соціального страхування на основі впровадження в діяльність Фондів соціального страхування сучасних управлінських технологій, які значною мірою вплинуть на формування платоспроможного попиту на курортні послуги, і матимуть позитивний соціальний ефект у вигляді зниження захворюваності соціально вразливих груп населення, пришвидшення відновлення працездатності працюючих громадян, поліпшення показників відновлювального (реабілітаційного) лікування.

6. Обґрунтовано, що державна підтримка розвитку курортів та курортної діяльності, враховуючи особливості об'єкта регулювання (природна, економічна, лікувальна сфери), повинна здійснюватися на основі програмно-цільового методу управління, який передбачає розробку Державної цільової комплексної програми зі встановленням відповідних критеріїв економічної та соціальної результативності. Виконання рекомендованої програми забезпечить реалізацію низки заходів, спрямованих на адаптацію курортної сфери України до наявних викликів, забезпечення гармонійного розвитку курортів на основі врахування інтересів різних суб'єктів, а також раціональне використання, збереження та примноження національного курортного потенціалу.

7. Для підвищення ефективності регулювання розвитку курортів та курортного господарства обґрунтовано пропозиції з питань удосконалення механізму реалізації курортних послуг застрахованим особам, який стимулюватиме попит на курортному ринку. З цією метою обґрунтовано низку заходів, спрямованих на підвищення ефективності діяльності фондів соціального страхування та передбачено державну підтримку збільшення обсягів їх фінансового ресурсу, що спрямовується на закупівлю путівок на санаторно-курортне та відновлювальне лікування за рахунок коштів фондів соціального страхування.

8. На основі проведеного соціологічного опитування споживачів санаторно-курортної послуги (респондентів) розроблено соціально-маркетингову схему побудови базових сегментів споживачів санаторно-курортних послуг, за допомогою якої при дослідженні маркетингового середовища можна буде створювати програми розвитку санаторно-курортних закладів, розробляти рекламні заходи саме для тих категорій споживачів, в яких зацікавлене підприємство, брати участь в різних соціальних програмах.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Субота М.В. Розвиток людського потенціалу корпоративного сектору через удосконалення економічного механізму використання коштів соціального страхування на санаторно-курортне лікування та оздоровлення працівників / М.В. Субота / Новітні технології корпоративного менеджменту в умовах сучасних соціально-економічних трансформацій [колективна монографія]. – К.: КНЛУ, 2014. – 330 с. – С. 92-103.

У наукових фахових виданнях:

2. Субота М.В. Стратегічні орієнтири державної політики стимулювання розвитку курортної діяльності / М.В. Субота // Економічний вісник університету. – 2013. - № 20/2. – С. 353-358.

3. Субота М.В. Державна підтримка інновацій у курортній справі / М.В. Субота // Проблеми науки. – 2013. - № 2. – С. 8-12.

4. Субота М.В. Інноваційні підходи до стимулювання розвитку курортів / М.В.Субота // Проблеми науки. – 2012. - № 12. – С. 28-32.

У наукових періодичних виданнях інших держав та виданнях України, що включені до міжнародних наукометричних баз:

5. Суббота Н.В. Формирование рынка курортных услуг: взаимодействие государства и регионов / Н.В. Суббота // Эффективность функционирования и развития региона как социально-экономической системы: социально-экономический потенциал [сборник научных трудов]. – Пермь: Западно-Уральский институт экономики и права, 2013. – С. 351-355.

6. Суббота Н.В. Совершенствование механизма государственного регулирования развития курортной сферы в контексте приоритетов социально-экономической политики / Н. Суббота / “Modern Science – Moderní věda”. – 2015. – № 4. – С. 40-45.

АНОТАЦІЯ

Субота М.В. Економічне регулювання і соціальне спрямування розвитку курортної діяльності. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. Подільський державний аграрно-технічний університет Міністерства освіти і науки України, м. Кам'янець-Подільський, 2015.

У дисертаційній роботі узагальнено теоретико-методичні основи і розроблено науково-практичні рекомендації з проблем економічного регулювання курортної діяльності з урахуванням пріоритетів соціально-економічної політики, посилення соціальної спрямованості функціонування санаторно-курортного комплексу.

Ринок курортних послуг розглядається як складне суспільно-економічне явище, що об'єднує пропозицію та попит курортних послуг, в результаті чого

уможливлється споживання цих послуг на основі виконання певних стандартів.

Визначено основні фактори формування пропозиції на ринку санаторно-курортних та оздоровчих послуг.

Обґрунтовано стратегічні орієнтири розвитку курортів та курортної діяльності, подано пропозиції щодо формування комплексу невідкладних заходів, спрямованих на удосконалення організаційно-економічного механізму підтримки курортної діяльності та стимулювання економічного розвитку курортів та курортної діяльності.

Ключові слова: економічне регулювання, курортна діяльність, ринок курортних послуг, соціальне спрямування курортної діяльності.

АННОТАЦИЯ

Суббота Н.В. Экономическое регулирование и социальная направленность развития курортной деятельности. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.03 – экономика и управление национальным хозяйством. – Подольский государственный аграрно-технический университет Министерства образования и науки Украины, Каменец-Подольский, 2015.

В диссертационной работе обобщены теоретико-методические основы и разработаны научно-практические рекомендации по проблемам экономического регулирования курортной деятельности с учетом приоритетов социально-экономической политики, усиления социальной направленности функционирования санаторно-курортного комплекса.

Рынок курортных услуг рассматривается как сложное общественно-экономическое явление, объединяющее предложение и спрос курортных услуг, в результате чего становится возможным потребление этих услуг на основе выполнения определенных стандартов.

Определены основные факторы формирования предложения на рынке санаторно-курортных и оздоровительных услуг.

Обосновано, что государственная поддержка развития курортов и курортной деятельности, учитывая особенности объекта регулирования (естественная, экономическая, лечебная сферы), должна осуществляться на основе программно-целевого метода управления, который предусматривает разработку Государственной целевой комплексной программы с установлением соответствующих критериев результативности.

Идентифицированы основные проблемы регулирования санаторно-курортной деятельности в Украине: недостаточная результативность применения организационно-экономических механизмов реализации государственной политики в сфере курортов и санаторно-курортной деятельности; недостаточный уровень координации и взаимодействия между органами государственной власти и местного самоуправления по вопросам развития курортных территорий; отсутствие системы управления курортными ресурсами страны; отсутствие надлежащих институциональных условий для привлечения системных инвестиций, передовых инноваций, новейших технологий в развитие санаторно-курортного бизнеса.

Обоснованы стратегические ориентиры развития курортов и курортной деятельности, представлены предложения по формированию комплекса неотложных мер, направленных на совершенствование организационно-экономического механизма поддержки курортной деятельности и стимулирование экономического развития курортов и курортной деятельности.

Ключевые слова: экономическое регулирование, курортная деятельность, рынок курортных услуг, социальное направление курортной деятельности.

ABSTRACT

Subota M. Economic regulation and social direction of development of the resort. – Manuscript.

The thesis for a candidate of economic sciences, specialty 08.00.03 - economics and management of national economy. – State Agrarian and Engineering University in Podilya of Ministry of Education and Science of Ukraine, Kamianets-Podilskiy, 2015.

The thesis summarizes theoretical and methodological foundations and developed scientific and practical recommendations on issues of economic regulation recreational activities with the priorities of social and economic policy, strengthening social focus functioning spa complex.

Market resort is seen as a complex socio-economic phenomenon that brings together supply and demand resort, resulting in the consumption of these services is made possible based on the performance of certain standards.

The main factors of supply of spa and wellness services.

Grounded strategic guidelines for development of resorts and recreational activities lodged proposals for formation of a complex of urgent measures aimed at improving organizational and economic mechanism to support recreational activities and stimulating economic development of resorts and recreational activities.

Key words: economic regulation, resort activities, resort market, the social wing of the resort.